

1883–1916 metų katekizmų religinių vietų pavadinimai

AUŠRA RIMKUTĖ

Žemaitijos kolegija

ESMINIAI ŽODŽIAI: religija, religijos terminas, religinės vietos pavadinimas, skoliniai, svetimbės.

Šiame straipsnyje aptariami 1883–1916 m. išleistuose katekizmuose rasti terminai, kuriais įvardijamos įvairios religinės vietos, svarbios tikintiesiems. Daugiausia dėmesio skiriama jų kilmei – siekiama parodyti, kokie terminai buvo vartojami XIX a. pabaigos–XX a. pradžios katekizmuose. Aptariant religinių vietų pavadinimų kilmę, liečiami kai kurie darybos ir raiškos dalykai.

Medžiaga rinkta iš 70 katekizmų (žr. *Šaltiniai*). Iš viso juose rasta apie 20 900 religijos terminų, jų sinonimų ir variantų, iš jų 995 religinių vietų pavadinimai. Pagal reikšmę 1883–1916 m. katekizmų religijos terminai skirstomi į *tikėjimo išpažinimo* ir *tikėjimo gyvenimo* terminus. Tikėjimo išpažinimo grupei priskiriami terminai, įvardijantys pagrindines krikščionių tikėjimo tiesas, Dievą, apreiškimą, tikėjimą, išpažinimą, sakramentus, įvairius religijos veikėjus (taip pat ir antgamtinus), tikėjimo simbolius, religines knygas, tekstus, be kurių nebūtų tikėjimo pamato. Jie sudaro 52,1 % katekizmų religijos terminų. Tikėjimo gyvenimo grupė šiek tiek mažesnė – 47,9 % terminų. Prie šios grupės skiriami Bažnyčios liturginių veiksmų, reikmenų, dorybių, nuodėmių ir ydų, taip pat Dievo malonės ir įsakymų, jų vykdymo, švenčių, švenčiamų dienų ir kitų religijai reikšmingų laiko sąvokų, maldų, religinių vietų, bažnytinių drabužių ir jų dalių pavadinimai.

Katekizmuose daugiausia yra terminų, kuriais įvardijami religijos ir antgamtiniai veikėjai – 21,2 % (1 diagrama), taip pat gausu religijos terminų, kuriais vadinamos pagrindinės krikščionių tikėjimo tiesos – 17,6 %, nuodėmės ir ydos – 17,5 %. Mažiausia terminų grupelė – bažnytinių drabužių ir jų dalių pavadinimai (apie 0,3 %). 7,6 % religijos terminų yra sakramentų, o 7,8 % – dorybių pavadinimai. Šventės, švenčiamas dienas ir kitas religijai reikšmingas laiko sąvokas ir religijos vietas įvardija po 4,8 % terminų. Taigi,

kaip matyti iš 1 diagramos, religinių vietų pavadinimai sudaro kiek mažiau nei dvidešimtadalį visų iš katekizmų surinktų religijos terminų.

Straipsnyje nagrinėjami tik vienažodžiai religinių vietų pavadinimai (61,6 %). Dauguma jų eina sudėtinių terminų pagrindiniais dėmenimis. Minimi tik įdomesni sudėtinių terminų vartosenos atvejai.

1. LIETUVIŠKOS KILMĖS RELIGINIŲ VIETŲ PAVADINIMAI

Mažiau nei pusė – 44 % – 1883–1916 m. katekizmų vienažodžių religinių vietų pavadinimų yra lietuviški. Savos kilmės žodžiais įvardijamos svarbiausios Dievo sukurtos vietos, pradedant nuo *žemės* „planeta, pasaulis“ ar *pasaulio*, *dangaus*, kuris yra Viešpaties, angelų ir šventųjų buvimo vieta, ir baigiant *pragaru* – amžino atskyrimo vieta.

Kaip rašoma *Pradžios knygoje*, „pradžioje Dievas sukūrė dangų ir žemę“ (ŠR 2009: 27). Rasti tokie termino *žemė* rašybos variantai¹: *žiame* SPP 1909 53, *Žemė* MK 1898 21, DK 1899 12, *žemė* RKDK 1904 3, *žemė* TFK 1901 7, TRKK 1902 5, KP 1903 3, MKV 1905 5, 1907 36, 1914 36, VAL 1906 3, MK 1906 3, PK 1908 8, ŠIK 1909 3, TKV 1911 8, AMK 1912 9, TK 1913 5, TP 1916 3, TM 1916 5, MKP 1916 9, *žiame* WD 1887 8.

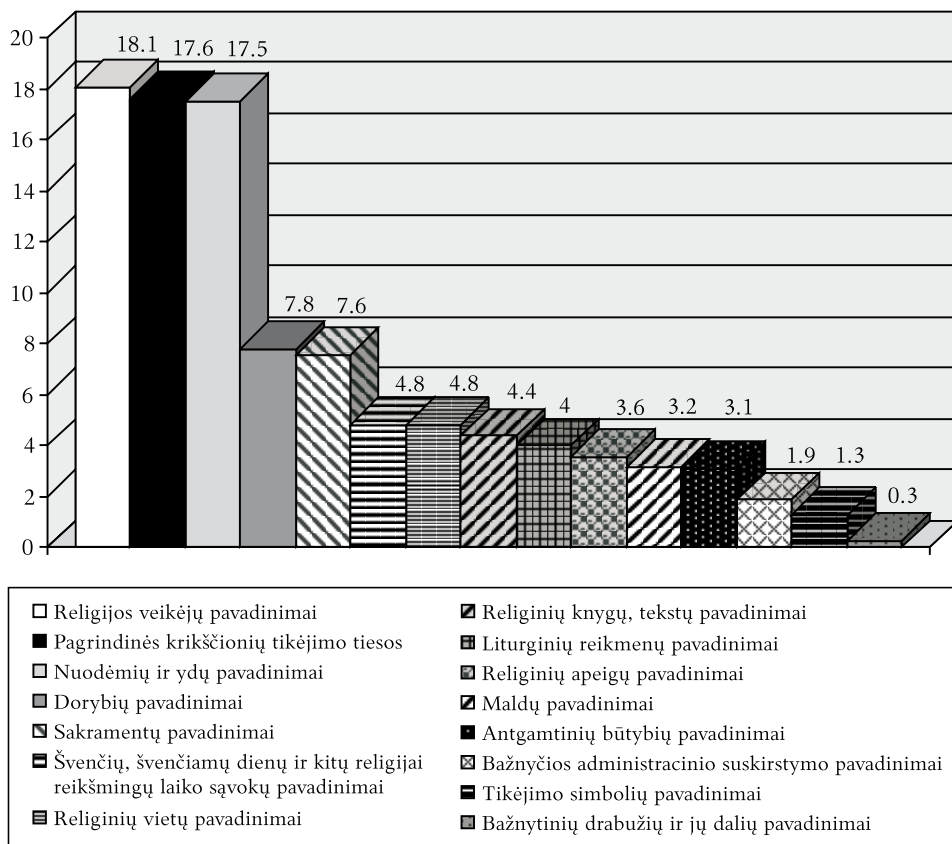
Visa žemė pavadinama žodžiu *pasaulis* TFK 1901 15, 1904 17, 1905 15, 1907 15, 1913 15, KP 1903 10, 1906 63, PKMV 1905 11, TRKK 1906 17, PK 1908 8, ŠIK 1909 100, AVK 1914 18, TM 1916 16. Kun. Martyno Sederavičiaus knygelėje *Poteriai, Aktai ir kiti reikalingiausi daiktai, kuriuos turi žinoti krikščionis* sinonimiškai vartojamas morfologinis variantas *pasaulė* ir svetimybė: *pasaulė* (×*svietas*)² PA 1898 4.

Dievo (taip pat ir dievų), angelų, šventųjų ir gerųjų žmonių sielų po mirtinio gyvenimo buveinė vadinama *dangumi*: *Dangus* KK 1883 15, MK 1886 6, 1883 9, 1898 5, 1906 8, WD 1887 8, SZT 1888 4, TK 1889 28, 1895 28, 1897 28, TTK 1892 5, HK 1895 8, DK 1899 12, KP 1903 6, TFK 1904 13, 1905 12, 1907 12, 1913 12, PKMV 1905 7, MKV 1905 9, 1907 93, TRKK 1906 10, PKVK 1911 5 ir kt. Terminai *dangus* ir *žemė* reiškia viską, kas egzistuoja, visą kūriniją. Vartojamas ir daugiskaitinis terminas *dangūs* PKMV 1905 3, TRKK 1907 6, TK 1913 5, KMV 1914 5, NTK 1914 3. Dievo buveinė dar vadinama *tevainyste* TKDJ 1905 16 ir *tėvainyste* PKMV 1905 18, KP 1907 96.

¹ Katekizmuose rasti fonetikos ir rašybos (pvz., su trumpaisiais ir ilgaisiais balsiais, su didžiosiomis ir mažiosiomis raidėmis ir kt.), taip pat morfologijos (pvz., giminės ir kt.) variantai pateikiami kartu.

² Straipsnyje ženklu „×“ žymimi dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje nevartojami žodžiai.

1 diagrama. Religijos terminų pasiskirstymas pagal reikšmes (%)

Vieta, kur laimingai gyvena tikinčiųjų vėlės, įvardijama ne tik tikroju skoliniu *rojus*, bet ir lietuvišku terminu *sodnas*³ WD 1887 16, VAL 1906 4 (plg. *gražus sodnas* PK 1908 12). Rasta atvejų, kai lietuviški religijos terminai sinonimiškai vartojami su skoliniais: *daržas arba rojus* MRK 1888 61, 1900 164, *gražiausias sodas arba rojus* TK 1892 11, *gražus sodas arba rojus* MVK 1913 8.

Amžinų kančių ir pomirtinės baismės vieta vadinama lietuvišku žodžiu *pragaras* WD 1887 15, MRK 1888 42, SZT 1888 8, TK 1889 55, 1892 10, 1895 55, 1897 55, 1904 10, 1905 10, PA 1898 9, TFK 1901 13, 1904 18, 1905 15, 1907 15, TRKK 1902 7, 1907 12, RKDK 1904 30, PKMV 1905 10, VDMK 1905 44, TKDJ 1905 15, TKŽV 1905 4, MKV 1905 24,

³ Sodas – žemiškojo ir dangiškojo rojaus simbolis (KIŽ 1997: 286).

1907 13, KP 1906 71, VAL 1906 6, MK 1906 15, KP 1907 6, PK 1908 20, KERTV 1909 7, 1916 7, ŠIK 1909 95, PPK 1910 10, TKV 1911 16, AMK 1912 6⁴ ir kt. Pagal krikščionių tikėjimą, pragaras – tai tarsi amžino atsiskyrimo nuo Dievo būseną. Vartojamas ir daugiskaitinis terminas *pragarai* RKM 1912 6, TP 1916 4, TM 1916 6, reiškiantis vietą, į kurią nužengė Jėzus Kristus, kai mirė ir buvo palaidotas. Įsivaizduojama, kad pragare vyrauja nepakeliamas karštis ir ugnis, kad pasmerktieji dega amžinose liepsnose, todėl kartais ši vieta dar vadinama dvižodžiu terminu *amžina ugnis* TRKK 1902 11, KP 1903 11, 1907 24, RKDK 1904 54, MKV 1905 46, PK 1908 13, TK 1913 15, 1916 18, NTK 1914 36, MKP 1916 77, TP 1916 15, *ugnis amžina* TRKK 1902 38 arba *amžinoji ugnis* MKV 1907 38, 1914 38, TM 1916 61, taip pat terminais *tamsybių bedugnės* PPK 1910 97 bei *pragariškos tamsybės* KP 1907 71. Sinonimiškai vartojami lietuviški terminai *pragaras arba tamsybė* TRKK 1906 23, taip pat savos kilmės terminas ir svetimybė: *pragarai* (*×atklaniai*) K 1912 93, *pragaras* (*×pekla*) MRK 1888 144, TRKK 1902 38, *Pragaras* (*×Pekla*) TK 1889 28, 1895 28, 1897 28, TRKK 1902 50, *pragaras* (*×pekla*) TKDJ 1905 7, TRKK 1906 4, ŠIK 1909 100, TKS 1913 8, NTK 1914 15, TK 1916 8, TATKT 1916 63, *pragaras arba ×pekla* MKV 1905 24, AVK 1914 66, *Pragaras arba ×Pekla* TRKK 1902 40 ir kt. Kaip matyti iš pavyzdžių, daugeliu atvejų pirmenybė teikiama lietuviškam terminui.

Mirusiųjų sielų atgailavimo vieta tol, kol patenka į dangų, vadinama *skaistykla* TK 1913 22, KMV 1914 32, AVK 1914 42, TM 1916 89, taip pat *šveitykla* TP 1916 14. Rasta pavyzdžių, kai sinonimiškai vartojamas savos kilmės žodis ir svetimybė: *skaistykla* (*×čysčius*) PPK 1910 49, KMV 1914 32, K 1912 37, TATKT 1916 13, *skaistykla arba ×čysčius* AVK 1914 66.

Visų tikinčiųjų susibūrimo, maldos vieta žemėje yra bažnyčia. Ji lietuviškai įvardijama terminais *šventnamis* TM 1916 30 ir *šventykla* TM 1916 110. Pastatas, kuriame gyvena vienuoliai, vadinamas *vienuolynu* KP 1906 330, 1907 49, PPK 1910 59, PBK 1914 66.

⁴ Pranas Skardžius 1938 m. *Gimtojoje kalboje* rašė, kad „*prāgaras* „pekla“ iš pradžios yra turėjęs visai kito-kią reikšmę. Savo darybos jis yra sudėtinis žodis – *pra-garas*, kurio antroji dalis *-garas* yra gimini žodžiams *gėrti, girtas*, dзūkų *pra-gorē* „praraja“ ir kt., todėl senesnę reikšmę, be abejonės, dar rodo ryt. aukštaičių *prāgaras* „daugiaėdis, apsirijėlis, Vielfrass, обжора“ (plg. ta merga yra tikras pragaras!). Taigi iš pradžios *pragaru* galėjo būti suprantama ta vieta, kur, primityviai išsireikšiant, buvo „suryjamos, sugeriamos“ netikusios numirėlių vėlės, t. y. pekla, vok. *Hölle*; plg. lenkų *odchłań* „bedugnė, praraja, kiaurymė“ ir *chłonać* „praryti“ (Skardžius 1938: 148).

Pagrindinė Dievo namų vieta – altorius. Jis įvardijamas savu žodžiu *aukkuras*⁵ PPK 1910 116, *aukuras* KP 1906 14, TM 1916 124, plg. *aukuras Dievo* PA 1898 103. Lietuviškas vietos pavadinimas sinonimiškai vartojamas su nelietuvišku: *aukuras (altorius)* ŠIK 1909 110.

Bažnyčioje įrengta vieta (paprastai medinis krėslas dvasininkui, iš visų pusių aptvertas, su grotuotais langeliais), skirta tikinčiajam išpažinčiai atlikti, o nuodėmklausiu išklausti, yra *klausykla* TM 1916 132, TFK 1916 30, TP 1916 27, NTK 1914 59. Vienas iš svarbiausių krikščionių bažnyčios įrenginių – *sakykla* KP 1906 304, iš kurios sakomi pamokslai, skaitomi liturginiai tekstai.

Dykuma, kur Jėzus buvo velnio gundomas, vadinama lietuviškais terminais *dykavietė* MKV 1907 21, 1914 21 arba *dykynė* NTK 1914 23, dar plg. *dykynė* (×*pūstynė*) NTK 1914 23, *tiras*⁶ (×*pustynia*) RKDK 1904 46.

Vieta, kur laidojami mirę žmonės, įvardijama terminu *kapas* MRK 1888 140, PA 1898 41, TRKK 1902 48, TK 1904 83, TIA 1905 34, KP 1906 15, 1907 35, PK 1908 337, PPK 1910 116, TM 1916 59⁷, o vieta, kur yra daug kapų, – terminais *kapinynas* RKDK 1904 72 ir *kapinės* KP 1907 58.

Ėdžios, kuriose gulėjo Kūdikelis Jėzus, vadinamos senuosiuose raštuose (Mikalojaus Daukšos, Konstantino Sirvydo, Jono Bretkūno ir kt.) vartotais žodžiais *prakartas* TM 1916 44, *prakartė* K 1912 77, *prakartėlė* TKS 1913 14, TK 1916 14. Rasta ir sinoniminių vienažodžių religijos terminų: *prakartas (ėdžios)* TM 1916 44, *prakartė (ėdžios)* ŠIK 1909 54.

Vieta, kur gimė Dievo Sūnus, įvardijama terminu *tvartelis* ŠIK 1909 54. Kun. Antano Tyrylio *Naujame trumpame katekizme* šis savos kilmės religinės vietos pavadinimas vartojamas sinonimiškai su hibridu: *tvartelis* (×*stainelė*)⁸ NTK 1914 20.

2. NELIETUVIŠKOS KILMĖS RELIGINIŲ VIETŲ PAVADINIMAI

Pusė (50 %) 1883–1916 m. katekizmų religijos terminų, įvardijančių religinę vietą, yra skoliniai. Tai tarptautiniai žodžiai (8 %), tikrieji skoliniai (12 %) ir svetimybės (30 %).

⁵ Kalbininkas Kazimieras Būga yra siūlęs taip rašyti šį žodį dėl etimologijos, t. y. su dviem *k* raidėmis (Būga 1958: 48). *Aukuras* laikomas Simono Daukanto naujadaru (Palionis 1979: 161, Jonikas 1987: 203).

⁶ Čia žodis *tyras* vartojamas „didelių negyvenamų žemės plotų, stepės, dykumos“ reikšme, žr. *tyrai* LKŽe.

⁷ Plg. la. *kaps*. Žodis *kapas* (*kapai*) vartojamas jau K. Sirvydo pirmajame žodyne (apie 1620 m.).

⁸ Plg. *stainė* „arklių tvartas, arklidė“; plg. brus. *стайня*, lenk. *stajnia* LKŽe.

2.1. Tarptautiniai terminai

Tarptautiniai religinių vietų pavadinimai⁹ kilę iš senųjų klasikinių religijos kalbų – graikų ir Katalikų Bažnyčios lotynų kalbos. Iš lotynų kalbos katekizmai, maldaknygės, giesmynai ir kiti religiniai tekstai buvo verčiami į tautines kalbas. Taigi tarptautiniai pavadinimai išsiskiria tuo, kad jais įvardijami religijai svarbūs dalykai, kuriems pavadinti lietuvių kalboje dažniausiai nėra tinkamų žodžių¹⁰. Juos galima priskirti prie seniausios lietuvių religijos terminijos dalies.

2.1.1. LOTYNIŠKOS KILMĖS TARPTAUTINIAI TERMINAI

Kaip jau minėta, pagrindinė Dievo namų vieta – *Altorius* PA 1898 94, DK 1899 122, K 1912 30, *altorius* WD 1887 90, SZT 1888 46, MRK 1888 176, PA 1898 107, RKDK 1904 144, TK 1904 84, 1905 33, VDMK 1905 81, TIA 1905 7, MKV 1905 95, 1907 94, 1914 94, PKMV 1905 33, TRKK 1906 55, KP 1906 24, 1907 35, PK 1908 95, PPK 1910 42, TKV 1911 12, AMK 1912 28, K 1912 64, RKM 1912 81, NTK 1914 26, KMV 1914 69, KASS 1915 13, KMK 1915 89, TM 1916 110, MKP 1916 86 („apeigų atlikimo vieta; tam tikras stalas (mensa), prie kurio dvasininkas laiko pamaldas“; lot. *altare* „altorius“: lot. *altus* „aukštas“, plg. *altaria* „aukuras; aukojamasis altorius“)¹¹. Švenčiant Eucharistiją, ant jo sudabartinami Jėzaus Kristaus Kryžiaus auka ir Prisikėlimas. Altorius taip pat yra ir stalas, prie kurio sukviečiama Dievo tauta.

Rasta ir daugiau lotyniškos kilmės religinių vietų pavadinimų. Tai *limbas* KP 1906 267 („sielų, neįžengusių į dangų, bet nepasmerktų eiti į

⁹ Tarptautiniai žodžiai užima labai svarbią vietą. Tai „bendrinei kalbai priimtini (nelaikomi barbarizmais) skoliniai, kurių svetimą kilmę aiškiai patvirtina bent dalis svarbiausiųjų tarptautinio bendravimo (arba ir klasikinių) kalbų ir kurie neturi neabejotinų skolinimo iš kurios nors gretimos kalbos pėdsakų. <...>. Tarptautiniai žodžiai paprastai grupuojami ne pagal artimiausią (kaip tai daroma su kitais skoliniais), o pagal pradinį šaltinį, nes iš tarptautinio žodžio formos, reikšmės, chronologijos dažnai neįmanoma nustatyti, per kurias kalbas tarptautiniai žodžiai keliavo“ (LKE 1999: 641).

¹⁰ Pasak Jono Klimavičiaus, tarptautiniai žodžiai – tai „pasaulinės kultūros, civilizacijos, mokslo, technikos, meno sąvokas reiškiantys bendrinių kalbų žodžiai, paprastai terminai (ar jų dėmenys), kilę iš vienos kalbos ir pasiskolinti kelių panašios kultūrinės raidos kalbų (bent 2–3 šeimų 3–5 kalbų, pirmiausia pasaulinių), vartojami tomis pačiomis arba atpažįstamai panašiomis formomis (pirmiausia rašto) ir reikšmėmis“ (Klimavičius 2010: 8).

¹¹ A. Sabaliauskas (1990: 253), Pr. Skardžius (IV 1998: 86), J. Kruopas (1998: 36), J. Kabelka (1964: 24) ir E. Frenkelis (1965: 8) nurodo, kad katekizmuose vartojamas žodis į lietuvių kalbą atėjo per slavų (t. y. lenkų ar baltarusių) kalbas. Žodis *altorius* (ir forma *altarius*) vartojamas M. Mažvydo (Urbas 1998: 15), M. Daukšos, K. Sirvydo (LKŽe), J. Bretkūno, M. Petkevičiaus, S. B. Chylinškio (Sabaliauskas 1990: 253) ir kt. raštuose.

pragarą ar skaisyklą, buveinė“; lot. *limbus*)¹², *nava* TIA 1905 5 („bažnyčios dalis tarp presbiterijos ir kruchtos (bobinčiaus), skirta tikintiesiems“; lot. *navis*), *portikas* TIA 1905 21 („atviras prieangis su kolonomis“; lot. *porticus*), *seminarija* TIA 1905 20, PPK 1910 62, K 1912 5 („mokykla dvasininkams rengti“; lot. *seminarium*).

Kapinės po žeme, kuriose laidodavo krikščionis, vadinamos lotyniškos kilmės tarptautiniu terminu: *katakombos* TIA 1905 35, *katakumbai* KP 1907 35 („požeminės kapinės“; it. *catacombe* < lot. *catacumbae* TŽŽ 2001)¹³. Iš terminų variantų matyti, kad *katakombos* gautos iš italų, o *katakumbai* – iš lotynų kalbos. Kun. Dionyzo Bončkovskio katekizme rasta greta vartojamų sinonimų: *požemis (katakomba)* TIA 1905 15.

2.1.2. GRAIKIŠKOS KILMĖS TARPTAUTINIAI TERMINAI

Terminu *choras* KASS 1915 16 („bažnyčios dalis prieš didįjį altorių“; gr. *choros*) įvardijama bažnyčios vieta, kartais dar vadinama *presbiterija* TIA 1905 6, KASS 1915 12, graikiškos kilmės terminu, gautu iš vėlyvosios lotynų kalbos („krikščionių bažnyčios dalis, kurioje yra didysis altorius“; vėl. lot. *presbyterium* < gr. *presbyterion*).

1883–1916 m. katekizmuose rasta graikiškos kilmės terminų, gautų iš lotynų kalbos, kuriais įvardijami pastatai: *bazilika* TIA 1905 5 („pailgo stačiakampio formos dažniausiai trijų navų katalikų bažnyčia“; lot. *basilica* < gr. *basilikē*), *katedra* TIA 1905 5 („pagrindinė kiekvienos vyskupijos bažnyčia, prie kurios gyvena vyskupas su kapitula“; vėl. lot. *cathedra* < gr. *kathedra*).

2.1.3. ITALIŠKOS KILMĖS TARPTAUTINIS TERMINAS

Katekizmuose religinė vieta, kur dvasininkas išklauso klūpančio tikinčiojo išpažintį, vadinama itališkos kilmės žodžiu *konfesionalas* TIA 1905 19, VDMK 1905 67, *konfesyonolas* TKDJ 1905 11 („bažnyčios klausykla“;

¹² Ši reikšmė pateikiama tik VaitkTŽŽ 2003. Kun. J. Rymeikio *Katechetiškų pamokymų* pirmoje dalyje apie tai, kas yra *limbas*, rašoma plačiau: „Visų-pirmu „pragaru“ vadiname abelnai „mirusiųjų karalystę“; lotyniškai „Inferi“ vel „Infernus“. Retkarčiais vartojama prasmėje „grabas“; kur mūsų kūnas pavirsta į dulkių žiupsnį. „Nepaliksi mano vėlės pragare, ir neduosi tavo šventajam regėti supūvimą“. (Ps. 15, 10). Paprastai pekla vadiname amžiną pragarą, kur prakeiktieji kenčia amžinas kančias. Pekla vadiname „Čysčių“, kur ugnis švenčia žmogaus vėlę, kol atsilyginusi Dievo teisybei, galės įeiti Dievo rūman. Pagalios pekla vadiname „Abraomo gyvenimą“; lotyniškai „Limbus“; lenkiškai „otchłan“; kur teisingųjų vėlės laukė Išganytojo ateinant. <...>. Teisingieji „Limbe“ neketėjo nei jokių čysčiaus kančių. Tiesa, sunku laukti, dar sunkiau laukus nesulaukti, teisingieji ir to kartaus jausmo nepatyrė, nes žinojo sulauksią, nes šventa išganyto viltis nuolat kurstė jų vėlėje šv. giedrą ir ramybę. Tečiaus lyg šventu snauduliu snausdami, visgi nepatyrė Limbe dangaus linksmybių“ (KP 1906 266–267).

¹³ Plg. VaitkTŽŽ 2003 – it. *catacombe* (dgs.) < lot. *catacumbae* < gr. *kata kymbas*.

lenk. *konfesjonal* < it. *confessionale*)¹⁴. Trumpame katekizme itališkos kilmės žodis vartojamas sinonimiškai su lenkybe: *konfesjonalas* (×*spavednyčia*) TIA 1905 19.

2.2. Tikrieji skoliniai

Tai seniausia lietuvių religijos terminijos dalis, kuriai neturima savos kilmės pavadinimų. Tikrieji skoliniai, priešingai nei tarptautiniai terminai, grupuojami pagal artimiausią kilmės šaltinį, nes svarbiau yra, iš kurios kalbos žodis yra gautas, o ne iš kurios jis pradėjęs plisti. Šios grupės religinių vietų pavadinimai turi aiškių slavų kalbų tarpininkavimo požymių.

2.2.1. LOTYNIŠKOS KILMĖS TIKRIEJI SKOLINIAI, GAUTI PER SLAVŲ KALBAS

Kalbamo laikotarpio katekizmuose randame religinės vietos pavadinimą *koplyčia*: *Kopliczia* LL 1894 14, *kopliczia* MRK 1888 401, *koplyczia* PA 1898 70, *koplyčia* TK 1904 42, PKMV 1905 28, TIA 1905 5, KP 1907 33 („maža bažnyčia; atskira didelės bažnyčios ar kito pastato dalis, kur gali būti laikomos pamaldos“; lenk. *kaplica* < ček. < vok. *Kapelle* < vid. lot. *cappella*: lot. *cappa*). Bandytas keisti šį skolinį žodžiu *kapela* yra nevykęs, be to, jo keisti neleidžia sistema, plg. *koplytstulpis*, *koplytkalnis* (Klimavičius 1998: 11). *Koplyčių* randame jau K. Sirvydo pirmajame žodyne (apie 1620 m.), J. Bretkūno *Biblijos* vertime.

Uždara pašventinta vieta (teritorija) aplink bažnyčią, taip pat jos kiemas vadinamas senuoju skoliniu *šventorius* PA 1898 41, *šventorius* TK 1904 52, PPK 1910 116. LKŽe pateikiamos dvi šio žodžio reikšmės: 1. „užtvirta vieta apie bažnyčią (su kapais ar be kapų)“; 2. „kapinės“ (J. Bretkūno *Biblija*, M. Miežinio ir J. Ryterio žodynai), taip pat kilmės nuorodas – brus. *цвѣнтар*, lenk. dial. *świntarz* < lenk. *cmentarz*. Kaip rašo J. Klimavičius, „lenk. tarm. *świntarz* yra perdirbinys iš lenk. *cmentar* „kapinės“ (o „šventorius“ – *podwórze kościelne*), o tai – skolinys iš lot. *coemeterium*, šis savo ruožtu – iš gr. *koimētērion* (plg. gr. *koimaomai* „gulėti, ilsėtis“; *koiman* „užmigdyti“; *koimēsis* „miegas“; panaši vok. *Friedhof* „kapinės“ motyvacija – „ramybės kiemas“). Lotyniškos kilmės yra pranc. *cimetière* „kapinės“; angl. *cemetery* „kapinės“ („kapinės prie bažnyčios“ – *churcyard*), vok. *Zömeterium*, ret. *Coemeterium* 1. „kapinės prie bažnyčios“ (ir atitikmuo –

¹⁴ Be *konfesjonalas* galima būtų išsiversti – vietoj jo turime lietuvišką žodį *klausykla*.

Kirchhof), 2. „katakomba“. Taigi šventorius – ne nuo šventumo, o nuo kapinių (buvusių tik prie bažnyčių)“ (Klimavičius 1998: 11).

Tiriamuosiuose šaltiniuose rastas ir lotyniškos kilmės tikrasis skolinys, gautas per lenkų kalbą: *zakrastija* PKMV 1905 33, TK 1905 33, VDMK 1905 81, TIA 1905 14, *zakristija* MRK 1888 309, TIA 1905 27, RKM 1912 81, PPK 1910 163 („kambarys bažnyčioje kulto reikmenims laikyti ir apeigoms pasirengti“, lenk. *zakrystja* < vidur. lot. *sacristia* < *sacer*).

2.2.2. SANSKRITIŠKOS KILMĖS TIKRASIS SKOLINYS, GAUTAS PER SLAVŲ KALBAS

Visuose 1883–1916 m. katekizmuose vartojamas skolinys *Rojus* WD 1887 16, TK 1889 35, 1895 35, 1897 35, TKK 1892 10, LL 1894 25, HK 1895 7, TFK 1901 16, 1904 18, 1905 16, 1907 16, TRKK 1902 21, PKMV 1905 11, MKV 1905 19, 1907 8, TRKK 1906 20, KP 1907 134, IK 1909 118 ir kt., *rojus* SZT 1888 9, KK 1892 11, 1903 11, PA 1898 29, KP 1903 9, RKDK 1904 39, TKDJ 1905 9, TIA 1905 3, MK 1906 12 ir kt. („pirmųjų biblinių žmonių buveinė; tikinčiųjų vėlių buveinė po mirties“, brus. *paŭ*, lenk. *raj* < skr. *Rayiḥ*). Žodis gautas per slavų kalbas, jis vartojamas senuosiuose raštuose (M. Mažvydo, M. Daukšos, M. Petkevičiaus, S. B. Chylinškio ir kt.).

2.2.3. IŠ SLAVŲ KALBŲ GAUTAS TIKRASIS SKOLINYS

Žemiškieji Dievo namai, vieta, kur tikintis žmogus gali susitikti ne tik su Dievu, bet ir su kitais tikinčiaisiais, yra bažnyčia: *bażniczia* SPP 1909 64, *bażniczia* SZT 1888 14, *bażnyčia* TATKT 1916 20, *bażnicza* WD 1887 4, *bażniczia* MRK 1888 24, *bażnyczia* KK 1892 19, 1903 19, PA 1898 41, TFK 1904 23, *bażnyčia* TFK 1901 20, 1905 20, 1907 20, 1916 17, KP 1903 4, 1906 9, TK 1904 36, 1916 19, 1906 12, TIA 1905 5, TRKK 1913 19, AVK 1914 36, KMV 1914 26, NTK 1914 26, KASS 1915 3 ir kt. („maldos namai“, brus. *божница*, lenk. *bożnica*)¹⁵.

¹⁵ Pr. Skardžius straipsnyje *Ar vartotinas žodis bažnyčia?* rašė, kad *bažnyčia* yra „gudiškas skolinys, patekęs mūsų kalbon drauge su *kalėdomis, vėlykomis, kūčiomis, krikštu, krikštyti* ir kt.“ (Skardžius V 1999: 691). Pasak kalbininko, žodis *bažnyčia* yra taip įsigalėjęs, kad jam rasti lietuvišką pakaitalą sunku: „ji yra ne tik *šventykla, šventovė* ar *maldykla* <...>, bet ir tam tikra tikinčiųjų bendruomenė“ (Skardžius V 1999: 691). Bandytų keisti žodį *bažnyčia* buvo. Kalbininkas J. Jablonskis vietoj *bažnyčios* yra siūlęs vartoti *maldykla, šventovė* (Piročkinas 1970: 7), 1947 m. arkivyskupas metropolitas J. Skvireckas vietoj *bažnyčios* siūlė vartoti lotynišką žodį *eklezija*, arba *dievnamis, šventykla, šventovė* (Skardžius V 1999: 690, dar žr. Skardžius V 1999: 739–741, 889–892). Šiam siūlymui nepritarė Pr. Skardžius.

2.3. Svetimybės

Tai skoliniai, prieštaraujantys bendrinės kalbos normoms ir turinys taisyklingus atitikmenis (LKE 1999: 588). Svetimybės kilme niekuo nesiskiria nuo visų kitų skolinių – gali būti skirstomos taip pat, kaip ir tikrieji skoliniai, todėl straipsnyje jos aptiriamos kaip lenkybės ir baltarusybės, o tada, kai neaišku, iš kurios slavų kalbos žodis gautas, – kaip slavybės. Aptariamu laikotarpiu šios svetimybės buvo labai paplitusios ir žmonių vartojamos kasdienėje kalboje, nelaikant jų nenorminiais žodžiais.

1883–1916 m. katekizmuose kiek mažiau nei trečdalis – 30 % – nelietuviškos kilmės religinių vietų pavadinimų yra svetimybės, daugiausia jų gauta iš kaimyninės lenkų kalbos.

2.3.1. LENKYBĖS

Lenkybės: ×*atklanės* KK 1892 15, RKDK 1904 51, TATKT 1916 12, ×*atklanės* KK 1903 15, ×*Atklanės* KMK 1915 27, ×*atklanės* MRK 1888 95, ×*atklanis* TK 1892 16, ×*atklonė* KP 1906 267, ×*atklonis* ŠIK 1909 100 („vieta, kur einančios nekrikštytų kūdikių arba dorų nekrikščionių vėlės“; lenk. *otchłań*), ×*bobinčius* TIA 1905 6 („bažnyčios prieangis“; lenk. *babiniec*), ×*czyszczius* WD 1887 17, MRK 1888 63, SZT 1888 23, KK 1892 16, 1903 16, LL 1894 27, ×*czyszczius* TFK 1901 17, 1904 20, 1905 17, 1907 17, 1913 17, TRKK 1902 14, RKDK 1904 55, ×*czyszczius* TK 1889 37, 1895 37, 1897 37, SPP 1909 65, ×*czyszczus* TTK 1892 19, ×*čiščius* TKDJ 1905 7, ×*Čysčius* KMK 1915 87, KP 1906 348, ×*čysčius* TK 1892 16, 1905 10, KP 1903 13, 1906 266, VDMK 1905 24, MKV 1905 24, PKMV 1905 13, TRKK 1906 24 („skaistykla“; lenk. *czyścić*), ×*Pekla* DK 1899 12, KP 1903 6, ×*pekla* KK 1892 7, 1903 7, TFK 1901 8, KP 1903 5, RKDK 1904 10, TK 1904 10, MKV 1905 4, MKP 1916 7, ×*Pekla* MK 1886 6, 1898 5, ×*pekla* WD 1887 12, SZT 1888 8, TK 1889 31, 1895 31, 1897 31, LL 1894 11, TFK 1901 13, 1904 12, 1905 11, 1907 11, 1913 11, SPP 1909 54, ×*Pekla* WD 1887 13, HK 1895 8, TFK 1904 13, 1905 12, 1907 12, 1913 12, ×*peklė* TTK 1892 19 ir kt. („pragaras“; lenk. *piekło*)¹⁶, ×*spaviednyczia* TK 1889 57, 1895 57, 1897 57, KK 1892 35, 1903 35, TFK 1901 32, 1904 36, 1905 32, 1907 32, 1913 32, ×*spavie-*

¹⁶ Apie terminą ×*pekla* kun. J. Laukaitis taip rašė: „p. Būga moksliskai išrodė, kad jokios Pokliaus ar Pekliaus nebuvę ir kad žodis „pekla“ esąs gyvai paimtas iš lenkų kalbos“ (Laukaitis 1909_a: 406). Vietoj *peklos* reikia vartoti žodį *pragaras*, netinka „čia nei *pažemės* nei *póžemis*, nei *žengilmės*, delto kad nėra žinios, kur buvo *lymbus*“ (Laukaitis 1909_b: 103).

dnyčia TK 1904 7, ×*spawiedniczé* SZT 1888 37 („klausykla“, lenk. *spowiednica*), ×*szietras* MRK 1888 423 („Devintinių procesijos altorėlis“, lenk. *szatra*).

Religinės vietos įvardijamos ir tarptautinės kilmės lenkybėmis: ×*Kloštorius* DK 1899 54 („vienuolynas“, lenk. *klasztor* < vok. *Kloster* < lot. *clostrum*), ×*Tronas* KP 1907 31 („sostas“, lenk. *tron* < vok. *Thron* < gr. *thronos*).

Katekizmuose rasta sinonimų eilučių, kurias sudaro lenkybė ir lietuviškas religijos terminas: ×*čysčius (gryninė)* TRKK 1906 25, ×*čysčius (šveistynė)* TK 1905 16, 1905 44, ×*čysčius (šveitynė)* TK 1905 10, ×*čysčius arba pragaras* TRKK 1907 18, ×*pekla (arba požemiai)* ŠIK 1909 100, ×*Pekla (Pragaras)* TRKK 1902 40, ×*Pekla arba Pragaras* MKV 1905 9, 1907 X, 1914 X, ×*pekla arba žemuma* PK 1908 37, ×*peklos arba požemiai* MKV 1907 26.

2.3.2. BALTARUSYBĖS

1883–1916 m. katekizmuose vartojama iš baltarusių kalbos gautų skolinių: ×*Svietas* MK 1886 10, 1898 8, DK 1899 7, ×*svietas* TK 1889 33, 1895 33, 1897 33, KK 1892 9, 1903 9, TFK 1901 13, VDMK 1905 6, TIA 1905 7, MKV 1905 12, TKDJ 1905 15 ir kt., ×*swietas* WD 1887 15, SZT 1888 5, MRK 1888 18, ×*swiet's* SZT 1888 5 („pasaulis“, brus. *csem*)¹⁷. Baltarusybė sinonimiškai vartojama su lietuvišku terminu: ×*svietas (pasaulis)* TK 1916 13.

Rastas vienas atvejis, kai bažnyčios galerija (virš durų priešais didįjį altorių) vargonams ir giedotojams įvardijama tarmėse vartota slavybe, t. y. iš baltarusių kalbos gautu skoliniu, ir tarptautiniu žodžiu: ×*viškos (chorai)* TIA 1905 6, plg. brus. *вѣшкѣ* ir lot. *chorus* < gr. *choros*.

¹⁷ Apie svetimybę ×*svietas* 1909 metais 8-ame *Vadovo* numeryje kun. J. Laukaitis rašė:

„Klaidingai yra pavartotas *pasaulis* vietoj *svietas*, nes *pasaulis*, sulig etimologija ir žmonių išmanymu, reiškia vien vietą arba daiktą po saule, vadinamas mūsų žemę (slg. pakraušis, pakaušis, pakinkis, pastogė, padangė, pakalnė, pažandė, panosė etc.). Žmonės sako: pas šventąjį Tėvą iš viso pasaulio daug svieto susirenka; tas ponas yra pervaziavęs visą pasaulį ir daug svieto matęs; daug svieto susirenka į bažnyčią per atlaidus; visas svietas žino jo darbus; nesvietiškai biaurus žmogus. Bet niekas nepasakys: daug pasaulio susirenka į bažnyčią.

Taigi lietuvių *pasaulis* turi kur kas siauresnę reikšmę, <...>.

Apie žodžio *svietas* lietuviškumą, man regis, negali būti nė abejojimo: tai tokios pat bendros kilmės kaip: sniegas, sėmens, stiklas, sėdėti, sietas, sakalas, sabalas, saldus etc.“ (Laukaitis 1909_a: 403).

Kaip matyti, toks aiškinimas nėra vykęs. Iš išvardytų pavyzdžių *stiklas*, *sakalas* ir *sabalas* yra slaviškos kilmės. Tai – skoliniai, o *svietas* – svetimybė, be kurios lietuvių kalba gali išsiversti. Kiti žodžiai laikomi indoeuropietiškais arba bendrais baltams ir slavams.

Be aptartų svetimybų, dar galima paminėti keletą slavybių, kai neaišku, iš kurios slavų kalbos gautas žodis: ×*bonia* TIA 1905 8 („bokštas“; lenk. *bania*, rus. *баня*), ×*pustynē* RKDK 1904 46, ×*pūstynē* MKV 1905 31 („dykuma“; lenk. *pustynia*, brus. *пустыня*).

3. PUSIAU LIETUVIŠKOS KILMĖS RELIGINIŲ VIETŲ PAVADINIMAI

Kiek daugiau nei dvidešimtadalis (6 %) 1883–1916 m. katekizmų religinių vietų pavadinimų yra hibridiniai terminai. Jie turi savos kilmės ir skolintų žodžių sudaromųjų dalių. Daugiausia rasta hibridinių priesagos *-ystē* vedinių: *karaliste*¹⁸ WD 1887 8, *karalystē* TFK 1901 7, KP 1903 3, TKDJ 1905 3, PKMV 1905 3, TRKK 1906 3, 1907 5, KAA 1906 4, NTK 1914 3, KMV 1914 5, TK 1916 3, TM 1916 5, *Kungaiškstystē* TRKK 1906 18, *Kunigajksztistē* SZT 1888 7, *Kunigaiksztystē* KK 1892 10, *Kunigaiksztystē* KK 1903 10, *vyskupystē* RKDK 1904 61, *vyskupystē* TRKK 1902 32, TIA 1905 5, *Wiskupistē* MRK 1888 118, *Wyskupystē* TKK 1892 18, taip pat priesagos *-ija* vedinių: *Vyskupija* KASS 1915 17, *vyskupija* KP 1907 111, PK 1908 160, PPK 1910 102, K 1912 26, RKM 1912 7, AVK 1914 24 ir kt. Kaip matyti, visi šie vediniai padaryti iš asmenis žyminčių daiktavardžių: skolinių *karalius*¹⁹ ir *vyskupas*²⁰ ir vokietybės *kunigaiškstis*²¹. Rastas vedinys iš lotyniškos kilmės termino, gauto per slavų kalbas, ir deminutyvų priesagos *-ēlis*: *altorēlis* TIA 1905 29, *altorēlis* MRK 1888 424.

Katekizmuose vartojama ir hibridinių religinių vietos pavadinimų, kurie bendrinėje lietuvių kalboje neįsitvirtino. Tai hibridiniai svetimos kilmės priesagos *-(in)yčia* vediniai ×*išpažintinyčia* ŠIK 1909 122 („klausykla“) ir ×*klausinyczia* RKDK 1904 191 („klausykla“), taip pat priesagos *-ka* (*-kē*) vedinys ×*klaupkē* KASS 1915 13. Su priesaga *-ija* padarytas hibridinis

¹⁸ Pasak S. Ambrazo, vietų pavadinimai su priesaga *-ystē* yra „pamorfemiui išversti iš slavų kalbų“ (Ambrazas 2000: 70). *Lietuvių kalbos gramatikoje* apie slavišką priesagos kilmę neužsimenama (LKG 1965: 310–311, 402).

¹⁹ „Valdovas, Dievas“; brus. *кароль*, rus. *король*, lenk. *Król* < s. vok. aukšt. *Karal*, *Karl*.

²⁰ „Krikščionių dvasininkas, turintis aukščiausius šventimus“; lenk. *biskup*, *wiskup* < vėl. lot. *episcopus* < gr. *episkopos*.

²¹ K. Alminauskis *kunigaiškštį* kildina iš žodžio *kunigas* ir laiko germanizmu (Alminauskis 1931: 75). A. Rubinas straipsnyje *Dvasininkų pavadinimai ir jų istorija* rašo, kad *kunigaiškštis* pasidarytas iš žodžio *kunigas* „karalius“ su priesaga *-aikštis* (Rubinas 2001: 191; dar plg. Kabelka 1964: 120, Būga 1958: 546). *Kunigaiškštis* vartojamas M. Mažvydo raštuose (Urbas 1998).

vietos pavadinimas ×*atklanija* NTK 1914 28, tai vieta, kur eina nekrikštytų kūdikių arba dorų nekrikščionių vėlės. Vieta prieš pragarą, pragaro prieangis įvardijamas hibridiniu terminu ×*Prieszpeklė* TKK 1892 15.

Atskirai galima minėti sinonimiškai vartojamą hibridą ir lenkybę: ×*išpažintinyčia* (×*spaviednyčia*) TRKK 1906 44, taip pat hibridą ir tarptautinių žodį: *vyskupija, arba dijecezija*²² PK 1908 151.

4. IŠVADOS

1. 1883–1916 m. išleistų katekizmų religinių vietų pavadinimai – reikšminga katekizmų religijos terminijos dalis, sudaranti kiek mažiau nei dvidešimtadalį (4,8 %) religijos terminų. Jais įvardijamos liturginės vietos, reikšmingos tikintiesiems ir vienijančios juos melstis, garbinti. Tai įvairūs sakraliniai pastatai (*bažnyčia, katedra, šventykla*), svarbiausios jų vietos, erdvės ir dalys (*altorius, aukuras, choras, klausykla, koplyčia, sakykla, zakristija*), tikinčiųjų laidojimo (*kapinės, katakombos*), taip pat pomirtinio gyvenimo (*dangus, rojus*), stebuklingų ar reikšmingų religinių įvykių, pvz., apsiereiškimų (*dykynė*), kaltės atpirkimo (*pragaras, skaistykla*), ir kt. vietos.

2. Pagal kilmę 1883–1916 m. katekizmų religinių vietų pavadinimus galima skirstyti į lietuviškus (44 %, *aukuras, dangus, pragaras, klausykla, sakykla, skaistykla, šveitykla, šventykla, vienuolynas, tėvainystė*), nelietuviškus: a) tarptautiniai žodžiai (8 %, *altorius, konfesionalas, presbiterija*), b) tikrieji skoliniai (12 %, *bažnyčia, koplyčia, rojus, zakristija*), c) svetimybės (30 %, *atklanės, čysčius, pekla, svietas*), ir pusiau lietuviškus pavadinimus (6 %, *altorėlis, karalystė, vyskupija*).

3. 1883–1916 m. katekizmuose religinių vietų pavadinimų vartosena įvairavo. Ta pati vieta galėjo būti įvardijama ne tik vienu, bet ir dviem (ar keliais) skirtingais tos pačios ar svetimybės kalbos žodžiais, pvz., kun. Juozo Laukaičio katekizme *Mažasis katekizmas vaikeliams*, išleistame 1905 m., įvardijant amžinų kančių vietą po mirties, vartojama lenkybė *pekla* MKV 1905 13, taip pat lietuviškas žodis *pragaras* MKV 1905 24, jie pateikiami ir greta – *pragaras arba pekla* MKV 1905 24. Dažniausiai pirmenybė teikiama arba lietuviškam terminui, arba tam svetimybės kilmės terminui, kuris neturi lietuviškų atitikmenų. Vieno kurio nors sinoniminio termino pasirinkimas vartoti – XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje vykusio religijos terminijos norminimo rezultatas.

²² Dabar rašoma *diecezija*, plg. lot. *dioecesis* < gr. *dioikēsis* VaitkTŽŽ 2003.

ŠALTINIAI

- KK 1883 – *Katalikiškas katekizmas su pridejimu trumpo suglaudimo nusidavimu švento Rašto seno ir naujo Testamento ir kelių reikalingų maldų* / išduotas per A. Schwark, kleboną Klaipeđoj. Iš naujo perveizdetas ir antrą kartą išspausťas. Braunsberg [i. e. Branevas]²³: Warmiņkoje sp. [i. e. Varmijos vyskupijos (J. A. Vicherto) sp.], 1883. – 119 p.
- MK 1883 – Dr. Mertino Liutėriaus *Mažasis katgizmas draug su trumpu iszguldimu*: (Trumpas Suglaudimas tų Knygelių, kurios wadinamos: „Dr. Mertino Liutėriaus mažasis Katgizmas, taip dawadney iszguldytas, jog jame wisas Pamokslas apie krikščioniszką Wierą randasi“). Königsberg: Druck und Verlag der Hartungschens Buchdruckerei, 1883. – 52 p.
- MK 1886 – Dr. Mertino Liuteraus *Mažasis Katgizmas, trumpay išguldytas*. Iš vokiškos kalbos lietuviškait perstatytas per C. W. O. Glogau, Tilžės Vyskupą (Wienuliktą kart kaštais išspausťas ir wel perveizdetas.). Tilžėje: Kaštai išspausťas prie J. Reylenderio bey Sunaus, 1886. – 57 p.
- WD 1887 – *Wartaj dangaus, arba Rima-Katalikiškas Mokslas su istorijomis*. Dalis pirma. Wilnuje: kasztu ir spausťuwieje Juzapa Zawadzka [Tilžė: E. Vejerio ir L. Arnolto sp.], 1864 [1887]. – 104 p.
- SZT 1888 – *Szwiesibė tikejimo arba Trumpas iszguldimas rejkalingiausiu Rimo-Katalikišsko tikejimo dali-ku*. Wilnuje: kasztu ir spausťuwė Juozapa Zawadzka [Tilžė: O. von Mauderodės sp.], 1860 [1888]. – 60 p.
- MRK 1888 – *Mokslas Rimo Kataliku*. Naujai perweizetas, pertaisitas ir antra karta atspausťas. Wilnuje: Kasztu ir spausťuwieje Juzapa Zawadzka [Tilžė: E. Vejerio ir L. Arnolto sp.], 1879 [1888]. – 440 p.
- TK 1889 – *Trumpas katekizmas pagal kunigo Piłakauskio iszguldimo su nekureis naudingais pridėjimais*. Wilnuje: Kasztu ir spausťuwė Juozapo Zawadzskio [Tilžė: Lietuvos sūnų draugija: O. von. Mauderodės sp.], 1860 [1889]. – 84 p.
- TK 1892 – *Трумпас катекизмас параишмас дел мокициню-каталику*. Антра спAUDимас. Спаустувеје Варшавое метґце 1892 [1891]. – 79 p.
- KK 1892 – *Katakizmai katalikiški visureikalingiausi dėl vaikų ir žmonių praszcziokų su lementoriu ir ministranturu*. Parasziti kuningo Žalvario [Petras Legeckas]. Wilnuje: Spausťuwėje Juozapo Zawadzskio [Tilžė: M. Jankaus sp.], 1864 [1892]. – 58 p.
- TKK 1892 – *Trumpas katalikiškas katekizmas*. Wilnuje: Kasztu S. Neumanno [Tilžė: Lietuvos sūnų draugija: O. von. Mauderodės sp.], 1859 [1892]. – 56 p.
- LL 1894 – *Lietuwiszkas lementoriu dėl mažų waikeliu, o labiausei dėl augusiuju*. Par K. L. S. [kunigas Lukas Staugaitis] Naujai iszduotas ir aiszkei parweizetas. Wilnuje: spausťuwė Juzapo Zawadzskio [Tilžė: O. von Mauderodės sp.], 1879 [1894]. – 32 p.
- TK 1895 – *Trumpas katekizmas pagal kunigo Filochowski'o iszpuldimo su nekureis naudingais pridėjimais*. Wilnuje: kasztu ir spausťuwė Juozapo Zawadzskio [Tilžė: J. Šenkės lešos ir sp.], 1860 [1895]. – 84 p.
- HK 1895 – *Heidelbergskas Katekizmas sustatitas nūg mokitu Bažnyczios Wyrų Z. Ursyno ir K. Olewiano pirmu kartu drukawotas Mieste Heideberge 1563 m. Priimtas Ewangeliszkoje Reformatskoje Bažnyczoje*. Letuwiszkoje Kalboje isz naujo iszdūtas 1857 m. – 16 p.
- TK 1897 – *Trumpas katekizmas pagal kunigo Filochowski'o iszpuldimo su nekureis naudingais pridėjimais*. Wilnuje. Kasztu ir spausťuwė Jūzapo Zawadzskio [Tilžė: O. von. Mauderodės sp.], 1860 [1897]. – 80 p.
- PA 1898 – *Poterei, Aktai ir kiti reikalingiausi daiktai, kurius turi žinoti krikščionis Rymo-Katalikų tikėjimo*. Parasze kunigas M. S. [Martynas Sederavičius]. Tilžė: J. Šenkės sp., 1898. – 110 p.
- MK 1898 – Dr. Mertino Liutėriaus *Mažasis katgizmas draug su trumpu iszguldimu*: (Trumpas Suglaudimas tų Knygelių, kurios wadinamos: „Dr. Mertino Liutėriaus mažasis Katgizmas, taip dawadney iszguldytas, jog jame wisas Pamokslas apie krikščioniszką Wierą randasi“). Königsberg: Druck und Verlag der Hartungschens Buchdruckerei, 1898. – 52 p.
- DK 1899 – Dr. Mertyno Liutėriaus *Didysis Katgizmas*. Lietuviškait išverstas. Tilžėje 1899. Druck von Otto v. Mauderode. – 158 p.
- MRK 1900 – *Mokslas Rima-Kataliku: suraszitas ir iszspausťas diel paugusiu žmoniu*. Wilnuje: spausťuwieje P. Juzapa Zawadzkie [Tilžė: J. Šenkės sp.], 1863 [apie 1900]. – 332 p.

²³ Laužtiniuose skliaustuose nurodyti tikrieji išleidimo duomenys. Nurodant remiamasi bibliografijų duomenimis.

- TFK 1901 – *Trumpasis kun. Filochowskio katekizmas Vaiszganto verstas*. Antrą kartą išleistas, pataisytas. Vilniuje: Juozapo Zawadzki spauda ir kasztu [Tilžė: J. Šenkės lėšos ir sp.], 1863 [1901]. – 43 p.
- TRKK 1902 – *Trumpi Rymo–Katalikų Katekizmai: aiszke išguldyti dėl pamokymo vaikų prie pirmosios Spavėdnės ir S. Komunijos*. D. 1. [Tilžė: O. von Mauderodės sp.], 1862 [1902]. – 71 p.
- KK 1903 – *Katakizmai katalikiszki: visureikalingiausi dėl vaikų ir žmonių praszcziojų, su lementoriu ir ministranturu*. Vilniuje: s. n. [Bitėnai: M. Jankaus sp.], 1864 [1903]. – 56 p.
- KP 1903 – *Katekizmo Pirmamokslis arba Trumpas Suglaudimas visųreikalingiausių mokslų švento katalikų Tikėjimo*. Parašė A. Kurietis [Antanas Alekna]. Tilžėje: spaudinta pas J. Schoenkę, 1903. – 16 p.
- TK 1904 – *Trumpas Katekizmas arba Vadovėlis į gerą Spaviednę ir Šv. Komuniją*. Kun. Kazimiero Skrodzki, Kulių Klebono, parašytas 1850 m. Naujai išduotas iškaščiais ir rupesniu „Kryžiaus Redakcijos“: Tilžė: Spausdintas pas J. Schoenkę, 1904. – 113 p.
- RKDK 1904 – Kun. Deharbe, D. J. *Rymo–Katalikizkas didesnysis katekizmas dėl lietuviszkų mokslainių Amerikoj*. Chicago, Ill. Turtu ir spauda „Kataliko“, 3244 So. Morgan St., 1904. – 199 p.
- TFK 1904 – *Trumpasis katekizmas kun. Filochowskio, Vaiszganto verstas*. Trecią kartą išleistas, pataisytas. Vilniuje: kasztu ir spauda J. Zavadzki [Tilžė: O. von Mauderodės sp.], 1863 [1904]. – 48 p.
- MKV 1905 – *Mažasis katekizmas vaikeliams, prisiruošiantiems į pirmą išpažintį ir šventą Komuniją*. Išdavė kun. J. Laukaitis. Vilnius: Juozapo Zavadzki spaustuvė, 1905 (ant viršelio, o ant antraštinio lapo 1904. – 105 p.
- PKMV 1905 – *Poteriai ir katekizmas mažiems vaikams arba trumpas išguldymas to, ką katalikų vaikas privalo mokėti*. Įrankis pradiniam tikėjimo Rymo–Katalikų Bažnyčios mokslui sudėjo Kun. D. Bončkovskis. Lietuviškai sutaisė Kun. J. Jasienskis. Vilnius: «Vilniaus Žinių» spaustuvė, 1905. – 31 p.
- TK 1905 – *Trumpas katekizmas arba Prisigaminimas atbuvimui Išpažinties ir prijemimui Komunijos šv. Rankvedis išguldymui tikėjimo Rymo–Katalikų Bažnyčios*. Jaunūmenei vartoti sudėjo Kun. D. Bončkovskis. Mag. Šv. Th. Kijevos Mokyklų Kapelionas. Lietuviškai sutaisė Kun. Julijonas Jasienskis. Mag. Šv. Th. Palangos Mokyklų Kapelionas. Vilnius: «Vilniaus Žinių» spaustuvė, 1905. – 48 p.
- TFK 1905 – *Trumpasis kun. Filochowskio katekizmas, Vaiszganto verstas*. Antrą kartą išleistas ir pataisytas. Tilžėje: kasztu ir spaustuvė pas J. Schoenke, 1905. – 43 p.
- TKDJ 1905 – *Trumpas katekizmas del jaunumenės*. Vilnius: kaštu ir spaustuvėje Juozapo Zavadzki, 1905. – 16 p.
- VDMK 1905 – *Vidutinis dogmatiškai–morališkas katekizmas*. Rankvedis išguldimui tikėjimo Rymo–Katalikų Bažnyčios. Jaunūmenei vartoti. sudėjo Kun. D. Bončkovski's. Mag. Šv. Th. Kijevos Mokyklų Kapelionas. Lietuviškai sutaisė Kun. Julijonas Jasienskis. Mag. Šv. Th. Palangos Mokyklų Kapelionas. Vilnius: Vilniaus Žinių spaustuvė, 1905. – 95 p.
- TKŽV 1905 – *Trumpas katekizmas: patvirtintas dėl Žemaičiu ir Vilniaus vyskupysczu ir dėl Mohilovos archyviskupystės*. 1905 (Vilniuje: Juozapo Zavadzki sp.). – 23 p.
- TIA 1905 – *Trumpas išguldymas apeigų Rymo–Katalikų bažnyčios*. Sudėjo Kn. D. Bončkovski's. Lietuviškai išvertė Kn. Julijonas Jasienskis. Vilnius: «Vilniaus Žinių» spaustuvė, 1905. – 48 p.
- TRKK 1906 – *Trumpas Rymo–Katalikų Katekizmas Vaikeliams išpažintin (spaviedin) prisiruošti*. Parašė Kunigas Juozupas Ambraziejus. Vilnius: «Vilniaus Žinių» spaustuvė, 1906. – 56 p.
- KAA 1906 – *Katekizmas apie alkoholiu*. Iš prancūziško verte J. P. Kaštais girtuokliu vuodo. Žvaigždes spaustuvėje, 15 W. Oak St., Shenandoah, Pa., 1906. – 32 p.
- MK 1906 – *Mažas katekizmas arba Trumpas išguldymas tikėjimo tiesų*. Paskirtas vaikeliams prie pirmos šv. Komunijos prisiruošiantiems. Parašė ir išleido dėdė Atanasas. Kaunas. Spaustuvė Sokolovskio ir Estrino, 1906. – 48 p.
- KP 1906 – Kun. Juozapas Rymeikis. *Katechetiški pamokymai*: Iš „Tėve mūsų“, „Sveika Marija“ ir „Tikiu į Dievą Tėvą“. Knyga I. Vilnius: M. Kuktos spaustuvė, 1906. – 361 p.
- VAL 1906 – *Vadovas amžinon laimėn tikėjimo ir doros keliu, arba trumpas išaiškinantis katekizmas*. Perspaudinta iš «Dangaus rakto». Vilnius: «Vilniaus Žinių» spaustuvė, 1906. – 18 p.
- TFK 1907 – *Trumpasis kun. Filochowskio katekizmas, Vaiszganto verstas*. Antrą kartą išleistas ir pataisytas. Tilžėje: kasztu ir spaustuvė pas J. Schoenke, 1907. – 43 p.

- MKV 1907 – *Mažasis katekizmas vaikeliams, prisiruošiantiems į pirmąją išpažintį ir šventąją Komuniją*. Išleido kun. J. Laukaitis. Antrasai išleidimas. Seinai: Laukaičio ir B-vės spaustuvėje, 1907. – 115 p.
- KP 1907 – *Katechetiški pamokymai: Iš dešimts Dievo ir penkių Bažnyčios prisakymų. Iš nuodėmių: septynių didžiųjų, šešių prieš Dvasią šventą, keturių šaukiančių dangun atkeršijimo, devynių svetimųjų*. Kunigo Juozapo Rymeikio. Knyga II. Tilžė: Otto v. Mauderodės spaustuvė, 1907. – 191 p.
- TRKK 1907 – *Trumpas Rymo-Katalikų katekizmas*. Sutaisė J. B. Krótki Rzymo-Katolicki katechizm. Ułożyl J. B. Vilnius: «Vilniaus Žinių» spaustuvė, 1907. – 53 p.
- PK 1908 – *Platesnis katekizmas arba švento Rymo-katalikų bažnyčios mokslo išguldymas, patvirtintas žemaičių ir Vilniaus vyskupijoms*. Spaudon prirengė Kun. Juozapas Skvireckas šv. T. M. Žemaičių Seminarijos Profesorius. Iš lenkų kalbos vertė Vyskupas Antanas Baranauskas. Kaunas, Saliamono Banaičio spaustuvė, 1908. – 363 p.
- ŠIK 1909 – *Šventoji istorija ir katekizmas*. Vaikams vadovėlis. Lenkiškai parašė kunigas S. Kozlovskis, Mogilevo archiepuskopas. Lietuvių kalbon vertė L. G. Vilnius: Juozapo Zavadzko knygy-nas, 1909. – 128 p.
- KERTV 1909 – *Katekizmas evangelikų-reformatų tikėjimo vaikams*. Su priedais: 1. Trumpa bažnyčios istorija. 2. Apie šventą raštą. 3. Tikėjimų suliginimas. Vilnius: M. Kuktos spaustuvė, 1909 [Virš. išleid. metai 1910.]. – 91 p.
- SPP 1909 – *Senoves pripažintiję poterai, kuriuos pagal senųjų knygų padavymą ir senų žmonių kalbėjimą surinkta, surasze ir izdrukawodyna senos gadines kunigas*. Wilnius: Juzapa Zawadzka drukarnios izszejdymas, 1909. – 79 p.
- PPK 1910 – *Poteriai, Prsakymai ir Katekizmas pagal Rymo Katalikų mokslo*. Parašė Kun. Jurgis-Peliksas Sragys, Saločių kamendorius. Seinai: Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės spaustu-vėje, 1910. – 182 p.
- TKV 1911 – *Trumputis katekizmas vaikeliams: maža dovanėlė kalėdojant*. Sustatė kun. Juozapas Širvys, Ginteliškės klebonas. Seinai: Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės spaustuvė, 1911. – 20 p.
- PKVK 1911 – *Pirmosios komunijos vaikams katekizmas*. Ištraukos iš Dekreto Šventosios Kongregacijos S. S. apie Pirmąją Komuniją, rugp. 8, 1910. Sutaisė ir savo kaštu išleido kun. P. Saurusaitis. Philadelphia, PA. „Žvaigždės“ Spaustuvėje, 3654 Richmond st., 1911. – 11 p.
- AMK 1912 – *Ar moki katekizmą? Mažiems vaikeliams dovanėlė*. Parašė Ranka. Seinai: Laukaičio ir B-vės spaustuvėje, 1912. – 31 p.
- RKM 1912 – *Rymo Katalikų Mokslo Kudikių prie Pirmosios Komunijos Prirengimui Tinkantis*. Su Pridėjimu Pirmoje Vietoje Komisijos Pataisytųjų Poterių. Surengė ir Išleido Kun. P. Siaurusaitis, Šv. Juozapo Lietuvių Klebonas. Philadelphia: „Žvaigždės“ spaustuvė, 1912. – 123 p.
- K 1912 – *Katekistas arba katekizmo mokytojas kudikiu mokykloje ir auklėjimo namuose*. Lietuviškai su-taisė kun. Petras Saurusaitis, Šv. Juozapo Lietuvių Klebonas. Philadelphia, PA: „Žvaigž-dės“ spaustuvėje, 1912. – 106 p.
- TKS 1913 – *Trumpas katekizmas*. Sustatė kunigas J. K. [Juozas Katilius]. Vilnius: M. Kuktos spaustuvė, 1913. – 31 p.
- TFK 1913 – *Trumpasis kun. Filochowskio katekizmas, Vaiszganto verstas*. Antrą kartą izsleistas ir pataisytas. Tilžėje: kasztu ir spaustuvė pas J. Schoenke, 1913. – 43 p.
- MVK 1913 – Kun. J. Liasauskis. *Mažiesiems vaikams katekizmas*. Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė, 1913. – 23 p.
- TK 1913 – *Trumpas katekizmas, skiriamas pradinei katekizacijai ir liaudies mokyklai*. Parašė Kun. J. D. [Juozas Danielius]. Seinai: Laukaičio ir B-vės spaustuvė, 1913. – 56 p.
- AVK 1914 – Kun. J. Liasauskis. *Antras vaikams katekizmas*. Seinai: Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės spaustuvėje, 1914. – 67 p.
- MKV 1914 – *Mažasis katekizmas vaikeliams, prisiruošiantiems į pirmąją išpažintį ir šventąją Komuniją*. Išleido kun. J. Laukaitis. Trečiasai išleidimas. Seinai: Laukaičio ir B-vės spaustuvėje, 1914. – 115 p.
- KMV 1914 – *Katekizmas Mažiems Vaikams*. Sutaisė pagal Kun. R. A. McEacheną Kun. M. Krušas. Dievo Apveizdos parapijos Klebonas. Antroji laida. Ištaisyta Chicagos Kunigų Marijonų. Chi-cago, III. 1914. – 75 p.

- NTK 1914 – *Naujas trumpas katekizmas, lengvas vaikeliams rengtis prie pirmosios Šv. Komunijos*. Parašė kunigas Antanas Tyrylis, Kvėdarnos klebonas. Seinai: Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-ės spaustuvėje, 1914. – 75 p.
- PBK 1914 – *Pilnosios Blaiuviybės Katekizmas*. Sulietuvinatas arba sudėtas lietuvių kalboje sulyg tėvo J. A. Cullenso S. J. Surengtas ir išleistas lėšomis Kun. Petro Saurusaičio Klebono Šv. Juozapo Parapijos. Waterbury conn. Chicago, Ill.: „Draugo“ Spauda, 1914. – 159 p.
- KASS 1915 – *Katekizmas apie Sutvirtinimo Sakramentą: su maldomis ir apeigomis lotynų ir lietuvių kalboje / iš franc. k. vertė kun. V. Zacharevyčė*. Vilnius: Martyno Kutkos sp., 1915. – 22 p.
- KMK 1915 – *Krikščioniško mokslo katekizmas*. Surengtas ir užgirtas trečiojo Baltimores Koncilijaus. Pagal Angliško sutaisė kun. F. B. Serafinas. II dalis. „Draugo“ spauda, Chicago, Ill., 1915. – 95 p.
- TP 1916 – *Tikybės pirmamokslis, patvirtintas Žemaičių vyskupystei*. Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė, 1916. – 31 p.
- TFK 1916 – Kun. Piliakauskio. *Trumpas katekizmas*. Vertė kun. J. S. [Antanas Skinderis?] Maskva: V. Lemano spaustuvė, 1916. – 40 p.
- TM 1916 – *Tikybės mokslas (Šv. Istorija ir Katekizmas)*. Petrapilis: „Lietuvių spaustuvė“ Lietuvių d-jos centro komiteto nukentėjusiems del karo šelpti, 1916. – 147 p.
- TK 1916 – *Trumpas katekizmas*. Sutaisė kunigas J. K. [Juozas Katilius]. Vilnius: M. Kuktos spaustuvė, 1916. – 31 p.
- MKP 1916 – D. Martyno Liuterio *Mažasis Katekizmas* ir D. Jono Jokūbo Rambako *Pamokslas apie išganyto davadą pirma 24 klausimuose trumpai suglaustas potam 237 klausimuose plačiaus išgaldytas*. Petrapilis, „Lietuvių Spaustuvė“, 1916. – 92 p.
- KERTV 1916 – *Katekizmas evangelikų-reformatų tikėjimo vaikams*. Petrapilis: Lietuvių Draugijos n. d. k. š. spaustuvė, 1916. – 80 p.
- TATKT 1916 – *Trumpas Aiškinimas Tiesų Katalikų Tikėjimo*. Parašė Kunigas Franciškus Gugis. Chicago, Illinois, 1916. – 67 p.

LITERATŪRA

- Alminauskis K. 1931: *Die Germanismen des Litauischen 1: Die deutschen Lehnwörter im Litauischen*. Kaunas: Šv. Kazimiero draugijos knygynas.
- Ambrazas S. 2000: *Daiktavardžių darybos raida 2: Lietuvių kalbos vardažodiniai vediniai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Būga K. 1958: *Rinktiniai raštai 1*. Sudarė Z. Zinkevičius. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Frenkelis E. 1965: Freankel E. *Litauisches etymologisches Wörterbuch 2*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Jonikas P. 1987: *Lietuvių kalba ir tauta amžių būvyje: visuomeniniai lietuvių kalbos bruožai = The Lithuanian language and nation through the ages: outline of a history of Lithuanian in its social context*. Čikaga: Lituanistikos institutas.
- Kabelka J. 1964: *Kristijono Donelaičio raštų leksika*. Vilnius: Mintis.
- KIŽ 1997: *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*. Sud. D. Ramonienė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Klimavičius J. 1998: Keturi talkos kėlinukai. – *Gimtoji kalba* 10, 10–14.
- Klimavičius J. 2010: Tarptautiniai žodžiai lietuvių kalboje. – *Mokyklinis tarptautinių žodžių žodynas*. Parengė I. Ermanytė, V. Černė, J. Klimavičius, L. Puzinienė. Kaunas: Šviesa, 4–8.
- Kruopas J. 1998: *Rinktiniai raštai*. Sudarė St. Keinys, K. Morkūnas, A. Sabaliauskas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Laukaitis J. 1909_a: Kalbos dalykai. – *Vadovas* 8, 402–406.
- Laukaitis J. 1909_b: Kalbos dalykai. – *Vadovas* 9, 100–106.
- LKE 1999: *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Parengė K. Morkūnas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LKG 1965: *Lietuvių kalbos gramatika 1*. Vyr. red. K. Ulvydas. Vilnius: Mintis.
- LKŽe: *Lietuvių kalbos žodynas (I–XX, 1941–2002)*, elektroninis variantas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005, – www.lkz.lt.
- Palionis J. 1979: *Lietuvių literatūrinės kalbos istorija*. Vilnius: Mokslas.

- Piročkinas A. 1970: *Jono Jablonskio leksiniai taisymai: apybraiža*. Kaunas: Šviesa.
- Rubinas A. 2001: Dvasininkų pavadinimai ir jų istorija. – *Acta Linguistica Lithuanica* 44, 189–200.
- Sabaliauskas A. 1990: *Lietuvių kalbos leksika*. Vilnius: Moksas.
- Skardžius Pr. 1938: Verstiniai ir reikšminiai skoliniai. – *Gimtoji kalba* 10 (60), 145–149.
- Skardžius Pr. IV–V 1998–1999: *Rinktiniai raštai 4: Moksliniai straipsniai ir studijos; 5: Akcentologija. Bendri-
nės kalbos kultūra. Publicistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- ŠR 2009: *Šventasis Raštas: Naujasis ir Senasis Testamentas*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
- TŽŽ 2001: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Ats. red. A. Kinderys. Vilnius: Alma littera.
- Urbas D. 1998: *Martyno Mažvydo raštų žodynas*. 2-as leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- VaitkTŽŽ 2003: Vaitkevičiūtė V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Fotonija (e. leidimas).

NAMES OF PLACES RELATED TO RELIGION IN CATHECHISMS PUBLISHED IN 1883–1916

Names of places related to religion comprise about five percent of religious terminology used in catechisms published in 1883–1916. These words name various liturgical places important to believers such as buildings (*bažnyčia* (church), *šventykla* (church), *katedra* (cathedral)), their parts and spaces (*altorius* (altar), *aukuras* (altar), *choras* (choir), *klausykla* (confessional), *koplyčia* (chapel), *sakykla* (pulpit), *zakristija* (vestry)), places of burial (*kapinės* (cemetery), *katakombos* (catacombs)), afterlife (*dangus* (heaven), *rojus* (paradise)), miraculous or important religious events, for instance, visitations (*dykynė* (wilderness)), punishment or purification (*pragaras* (hell), *skaistykla* (purgatory)), and other places.

According to their origin names of places related to religion used in catechisms published in 1883–1916 can be divided into Lithuanian (44 percent; *aukuras* (altar), *dangus* (heaven), *pragaras* (hell), *klausykla* (confessional), *sakykla* (pulpit), *skaistykla* (purgatory), *šveitykla* (purgatory), *šventykla* (church), *vienuolynas* (monastery), *tėvainystė* (heaven)), non-Lithuanian: a) international words (8 percent; *altorius* (altar), *konfesionalas* (confessional), *presbiterija* (presbitery)), b) old borrowings (12 percent; *bažnyčia* (church), *koplyčia* (chapel), *rojus* (paradise), *zakristija* (sacristy)), c) barbarisms (30 percent; *atklanės* (hell), *pekla* (hell), *čysčius* (purgatory), *svietas* (world)) and half-Lithuanian words (6 percent; *altorėlis* (altar), *karalystė* (kingdom), *vyskupija* (diocese)).

The usage of names of places related to religion in catechisms of the researched period varied. Sometimes the same place had two or more names of Lithuanian or foreign origin. For instance, in *Mažasis katekizmas vaikeliams* (Small catechism for children) (1905) prepared by the priest Juozas Laukaitis *hell* was named using Polish *pekla*, the Lithuanian word *pragaras* or both words – *pragaras arba pekla*. Most often the priority was given to a Lithuanian word or a word of foreign origin which didn't have a Lithuanian equivalent. Choosing one word from two or more synonyms was a result of the standardization of religious terminology which took place at the end of 19th and the beginning of 20th centuries.

Gauta 2012-10-09

Aušra Rimkutė

Žemaitijos kolegija

Muziejaus g. 29, LT-87356 Telšiai

E. paštas ausra.rimkute@gmail.com